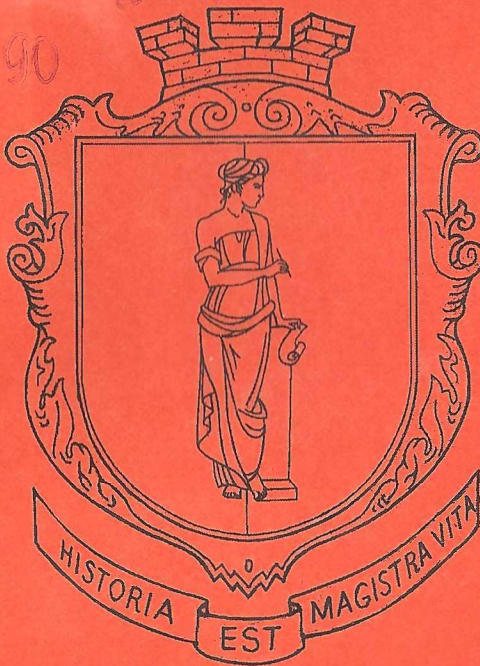

94(100)(082)

490

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Випуск 3

МОСКАЛЕНКО В.Г.
*доцент, кандидат
історичних наук*

ДІЯЛЬНІСТЬ РАД УРСР З ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ (30- ті роки ХХ ст.)

У 30-ті роки ХХ ст. розвиток народного господарства в умовах розбудови «соціалістичного суспільства», шалені темпи насильницької колективізації викликали необхідність перетворень в сфері культурного будівництва.

Перетворення у сфері культури відомі під назвою «культурна революція» були спрямовані на ліквідацію культурної нерівності й духовної відокремленості одна від одної різних соціальних верств і груп населення, на перегляд духовного і морально-етичних цінностей старого устрою, на формування соціалістичної культури, яка б увібрала в себе загальнолюдські й національні досягнення в галузі науки та культури і т. д.

Розвиток культурної революції як в УРСР, так і в країні цілому вимагав суттєвого підвищення культурного рівня трудящих. Одним з основних завдань культурної революції була ліквідація масової неписьменності. В республіці розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослого населення, посилилася культурно – освітня робота серед трудящих.

Починаючи з 1930 р. було вдосконалено систему навчання неписьменних і малописьменних. Слухачі шкіл і гуртків лікнепу яких налічувалося 1,6 млн. чоловік, крім загальної освіти, здобували початкові технічні або сільськогосподарські знання, навчання органічно поєднувалося з ідейним впливом [1].

Місцеві ради мобілізували громадськість міст і сіл на надання допомоги школам для дорослих, забезпечення їх відповідними приміщеннями і обладнанням. Під школи для дорослих використовувались приміщення шкіл, клубів ФЗУ у вільний навчання час.

Радами УСРР не виконувались постанови XII Всеукраїнського з'їзду ВУЦВК (1930р) і РНК УСРР від 11 вересня 1931 р., в яких планувалось ліквідувати неписьменність і малописьменність серед трудящих в віці до 35 років і старіше, протягом 1931-

1932 навчального року [2]. Ряд об'єктивних і суб'єктивних причин в організаційній діяльності рад включали слабку навчально-матеріальну базу, нестачу вчительських кадрів, культурну відсталість населення, призвели до невиконання вищезгаданих постанов.

Проблемі ліквідації неписьменності було присвячене засідання Президії ВУЦВК УСРР 4 грудня 1932 р. В ході обговорення на Президії ВУЦВК УСРР були визначені завдання на 1933 р. в цьому напрямку, була піддана критиці діяльність Дніпропетровської, Запорізької, Сумської міських рад, Балаклавського, Білопольської, Шепетівської районних рад Київської області, до навчанням було охоплено 10-36% громадян від загальної кількості неписьменних. Представникам рад було складно залучати неписьменне доросле населення до навчання, особливо у сільській місцевості, в силу їх низького рівня культури «політичної безграмотності». Багато селян не розуміли необхідності бути письменним і тому в ряді областей республіки у сільській місцевості не все доросле населення було охоплене навчанням. Так склалося у Егорівській сільраді Покровського району Дніпропетровської області, де в 5 пунктах лікнепу навчало 38 чоловік з 174 неписьменних. Таке ж положення було характерним не тільки для Дніпропетровської області, але і в цілому у республіці був незадовільний стан з навчанням дорослих, забезпечення лікнепів підручниками і літературою [3]. Тому 20 лютого 1933 року Президія ВУЦВК УСРР знову звернулася до питання навчання дорослих і намітила ряд заходів на покращення діяльності усіх ланок рад, громадянських організацій з реалізації планів ліквідації неписьменності і малописьменності [4].

Виконуючи постанову вищого органу влади республіки, міські, селищні, сільські ради проводили реєстрацію населення, вказуючи у списках вік, стать, національність, рідну мову, соціальне становище та ступінь грамотності. Неписьменних і малописьменних заносили до списків і зобов'язували навчатись. Ради контролювали обов'язковість реєстрування населення не охопленою навчанням, планували кількість громадян, що навчаються на навчальний рік, їх відвідування шкіл, залучаючи до цього членів партійних, профспілкових, комсомольських організацій і інших громадських організацій. У своїй діяльності представники

рад віддавали пріоритет вольовим рішенням більш надіючись на адміністративний тиск і обов'язковість виконання своїх рішень. Намагаючись показати, що всі неписьменні охопленні навчанням, представники місцевих органів влади не приділяли уваги переконанням людей, порушували принципи добровільності, записували до школи не бажаючих навчатись, а всіх, хто був не грамотним. Тому добре справа перетворювалась в заорганізовану роботу і не завжди знаходила очікуваного відгуку в народних масах.

Відділи народної освіти райвиконкомів і міських виконкомів займались методичним керівництвом з ліквідації неписьменності, забезпеченням відповідними підручниками і літературою. При міських, селищних і сільських радах, із складу грамотних депутатів організовувались спеціальні групи допомоги з проведення ліквідації неписьменності і малописьменності. В завдання цих груп входила організація оглядів шкіл для дорослих, громадський вплив на громадян, які не ходять до школи, широке використання методів заохочення кращих в навчанні.

Діяльність рад всіх рівнів і громадських організацій в сфері покращення навчання дорослих дало позитивний результат і в 1933 році школи неписьменних і малописьменних в містах закінчили 434.3 тисячі чоловік [5, 38].

Складним було становище в сільській місцевості, де робота з письменним населенням йшла аналогічним чином як у містах. В Дніпропетровській області в Данилевській сільраді у 8 пунктах лікнепу навчалось останніх 137 неписьменних, а у Веселівській сільраді – неписьменність була ліквідована і лише 20 чоловік навчалось в школах для малописьменних. Такою позитивною була картина в двох сільрадах із 750, в останніх – цей процес явно затягнувся [6].

Дуже повільно йшло навчання неписьменних і в інших сільськогосподарських районах республіки, не дивлячись на те, що в селах УСРР у 1933 році працювало більше 24.5 тисяч шкіл і пунктів з ліквідації неписьменності і малописьменності, в яких навчалось 1826.7 тисяч чоловік [7, 38].

В лютому 1934 року XVII з'їзд ВКП(б) приймає рішення про остаточну ліквідацію неписьменності і малописьменності в СРСР. Це було поспішне рішення і виконання його в УСРР, як і

в цілому по країні, було неможливим, із-за слабкої матеріально-технічної бази, недостатньої кількості вчителів, не усвідомленням необхідності бути грамотним сільською верствою населення.

Прискорені темпи розвитку економіки, насильницька колективізація, «штурмівщина» переносились органами влади і на навчання дорослих, що негативно відбивалось на якості навчання і передбачало вольові методи вирішення цього завдання.

Підвищення рівня грамотності, як в країні, так і в УСРР, підкорялось завданням підвищення кваліфікації і підготовки масових кадрів для потреб народного господарства. Система ліквідації неписьменності давала тим, хто навчався, початкові, загальноосвітні, політичні і політехнічні знання і надавала можливість повернути нові маси трудящих до оволодіння початковими освітами техніки і підвищення кваліфікації на виробництві. Ліквідація малограмотності – давала загальноосвітні знання в обсязі 4-х річки, подальше підвищення політичних, політехнічних знань, що забезпечувало підготовку кваліфікованих робітників масових професій для промисловості і сільського виробництва.

Ліквідація неписьменності і малописьменності проводилась двома способами. Розповсюдженою і масовою формою було групове навчання в школах або лікнепах. В 1934 р. – близько 620 тисяч [8, 350]. Але використовувалось також і індивідуальне навчання. Громадяни у віці до 50 років, які мали знання в обсязі чотирирічки і семирічки, обов'язково залучались до безоплатної роботи з навчання грамоті. Кожна така людина, за вказівкою сільських, селищних рад, органів народної освіти в містах, навчала неписьменних і малописьменних або використовувала іншу роботу організаційно-виховного і методичного характеру. Інженерно-технічний і агрономічний потенціал працівників використовувався для керівництва технічним і виробничим навчанням.

Якщо ж громадянин, за характером своєї роботи або з інших причин, не приймав безпосередньої участі в процесі навчання неписьменних, то з дозволу рад – ця участь замінювалась одноразовими щорічними грошовими внесками в розмірі 5% місячного заробітку (при заробітку менш 100 крб. - внески не бра-

лись). Безумовно, індивідуальний метод навчання мав свої переваги в порівнянні з груповим, але обов'язковість, а не добровільність, в залученні грамотних громадян накладала свій відбиток на навчання.

Не дивлячись на те, що ради законодавчо були органами владу народу, але всі важливі питання соціально – економічного і культурного життя вирішувались в центрі під диктат партійно – державної еліти. В 1936 р. РНК і ЦК ВКП(б) прийняли постанову «Про роботу з навчання неписьменних і малописьменних», в якій були намічені шляхи остаточного вирішення проблеми підвищення грамотності протягом 1936-1937рр. У відповідності з цією постановою в республіці скасовувалась спілка «Геть неписьменність!». На наш погляд – це рішення було необдуманим і передчасним. Навпаки, працівникам рад необхідно було ширше розгорнути організаційну роботу і залучити для покращення освіти дорослих якомога більше число громадських організацій, спілок, депутатський акти. На державному рівні при Нарком просві УРСР було створене управління з освіти дорослих, а при місцевих відділах народної освіти – призначено інспекторів для перевірки шкіл, в яких навчались дорослі громадяни.

Президія ЦВК УРСР 7 червня 1936 р. затвердила «Положення про роботи секцій рад з ліквідації неписьменності і малописьменності», створених при сільських, селищних районних і міських радах [9, 146]. Виконуючи рішення вищих партійних і державних органів влади, ради республіки звітували, що в більшості з них створенні секції з боротьби з неписьменністю і малописьменністю. Поспішність, бажання бути першими при виконанні постанов вищих органів влади, привело до того, що в багатьох радах секції були створенні формально, на папері і ніякої роботи члени секцій не проводили, а працівники районних, селищних, сільських рад не надавали допомоги в покращенні цієї діяльності. В 1936 р. не діяли секції в Житомирській, Уманській міськрадах. Не надавали допомоги школам для дорослих в забезпеченні підручниками, літературою, відповідними приміщеннями працівники райвиконкомів, селищ і сільських рад.

За 1936 р. районний відділ народної освіти і сільради Богуславського, Маньківського і Оратівського райвиконкомів Київської області зірвали заняття дорослих в школах лікнепу – не

забезпечивши їх культармійцями. Аналогічна картина спостерігалась в ряді областей республіки. Ця проблема стала предметом обговорення на пленумах Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Уманської, Чернігівської міських рад [10; 3, 136-137].

Складно було з навчанням дорослих у 1936 р. і в наступному році ця проблема не була вирішена. Тому з метою покращення навчання РНК УРСР 10 листопада 1937 р. прийняла постанову «Про методи у справі завершення ліквідації неписьменності серед дорослих».

В постанові перед радами ставилось завдання про необхідність прийняття рішучих заходів для забезпечення повної ліквідації неписьменності до кінця 1937р., особлива увага зверталась на розгортання роботи секцій рад, обговорювалося питання про стан навчання дорослих. Депутати, члени сільрад, райвиконкомів, міськвиконкомів висловились про пріоритет індивідуального навчання. Для покращення індивідуальної роботи, радами за кожного навченого письму вводилась преміювання культармійців в розмірі 10 крб. Для забезпечення тих, хто навчається, Народний комісаріат внутрішньої торгівлі УРСР з усієї кількості зошитів видалив 5% для шкіл неписьменних і малописьменних [11, 731]. Місцеві ради мобілізували громадськість міст, селищ, сіл для надання допомоги школам з навчання дорослих, забезпечення їх відповідним обладнанням і приміщеннями. Під школи для дорослих використовувались приміщення навчальних шкіл, клубів, червоних куточків, ФЗУ у вільний від роботи час. Вся робота, що проводилась дала можливість за 1932-1937 рр. закінчити навчання дорослих у школах: неписьменних 1571,3 тисячі чоловік і малописьменних – 1706,2 тисяч.

Але завдання повної ліквідації неписьменності серед дорослих так і не було виконано і продовжувалось у наступні роки. В 1933р в УРСР в школах для неписьменних і малописьменних навчалось 445,3 тисяч чоловік, а в 1939р. відповідно – 380,4 тисяч і 670,7 тисяч [12, 37-38].

Вирішення радами завдань з ліквідації неписьменності відбувалось з великими труднощами. В республіці, як і в країні, не вистачало самого необхідного – чорнил, олівців, зошитів, букварів, з усього гострого стояла проблема вчительських кадрів. Великі труднощі у роботі з ліквідації неписьменності були обу-

мовлені тим, що значна частина населення, перш за все сільсько-го в силу своєї культурної відсталості не розуміла значення освіти. Діяльність рад з покращення навчання у більшості випадків носила бюрократичний характер, порушувався принцип добровільності навчання і примінилися командно – адміністративні методи. Форсовані темпи й мобілізаційні методи роботи, характерні у сфері навчання неписьменних не відповідали принципам добровільності, свідомої участі широких трудящих мас у культурно – освітніх процесах. Проте в результаті зусиль, що приймалися радянськими, профспілковими організаціями, шефськими товариствами та спілками протягом 30-х років значно зріс рівень грамотності серед дорослого населення, порівнюючи з 20-ми роками, хоча і відставав від темпів економічного розвитку республіки і країни. Зменшення кількості неписьменних і малописьменних серед дорослого населення республіки не вирішило проблем розвитку культурного рівня трудящих мас.

Література

1. Історія Української РСР у 8 т. Т.6 – К., 1977.
2. Комуніст. – 1931. – 13 вересня.
3. Дніпропетровський обласний державний архів Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1156, Арх. 96; Вісті. – 1933. – 8 січня.
4. ЦГАВО України Ф. 1 Оп 9, Спр. 3, Арх. 1.
5. Культурне будівництво Української РСР. Статистичний довідник. – К., 1940. – С.38.
6. Дніпропетровський обласний державний архів Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1156, Арх. 35,42,43, 71.
7. Культурне будівництво Української РСР. Статистичний довідник. – К., 1940. – С. 38.
8. Історія УРСР у 8 т. – Т 6. - К., 1976. – 350 с.
9. СЗ УСРР. – К., 1936. - № 30.
10. Державний архів Київської області. Ф. 354, Оп. 1, Спр. 5151, Л. 3, С. 136-137.
11. Культурне будівництво в Українській РСР. – К., 1959. Т 1. – С.731.
12. Культурне будівництво Української РСР. Статистичний довідник. – К., 1940. – С. 37-38.